

Acad. VICTOR PREDĂ

Printre trăsăturile specifice ale ființei umane, tendința la ordonarea și sistematizarea cunoștințelor achiziționate, este una dintre cele mai pregnante. Omul este în permanentă preocupat de depistarea, ordonarea, clasificarea și definirea faptelor din rețeaua inextricabilă a realității ce-l înconjoară, elaborind apoi — pe bază de asociații și sinteze — concepte și legi. Cum însă acest proces mintal complex depinde — în primul rînd — de profilul ideativ al fiecărui individ (profil legat de apartenența sa de clasă), este natural ca el să poarte pecetea subiectivității. De unde și multitudinea de definiții concernînd natura, cultura și civilizația.

Pornind de la această premiză, îmi voi permite să reamintesc definirea noțiunilor mai sus amintite, așa cum sint ele formulate în general. Se consideră astfel că *natura* este ansamblul obiectelor și fenomenelor reale ale universului. *Cultura* este concepută ca alcătuind totalitatea manifestărilor suprastructurale axate pe satisfacerea tendințelor spirituale ale omului (arta, filozofia și știința). Ea este generată de veșnica curiozitate a psihicului uman, de necesitatea creației spirituale și de înfrumusețare a existenței omului, de dorința sa de a cunoaște și înțelege realitatea. Act de cultură este tot ceea ce întreprinde omul în vederea depistării adevărului și a sublimării instinctelor sale animalice, fapt pentru care cultura nu apare decît ca expresia concretă a întregului caracter uman și a făuririi condiției umane. Civilizația reprezintă însă o sferă mai largă decît cea a culturii spirituale. Ea include alături de această cultură spirituală împreună cu instituțiile legate de valorificarea ei, cultura zisă „materială” care cuprinde totalitatea valorilor materiale create de omenire în procesul practicii social-istorice, împreună cu instituțiile necesare creerii, valorificării și comunicării acestor valori. Tot din cadrul civilizației mai fac parte valorile sociale suprastructurale ca ideologia social-politică, morala obiceiurilor, tradițiile și civilizația umană. Ultima componentă enunțată care a dat numele conceptului de civilizație este refuzul sistematic al ființei umane de a se comporta în chip animalic, în urma adoptării unor forme de comportament care au condus omul la o supunere față de o serie de convenții sociale. Civilizația reprezintă astfel evoluția istorică progresivă, de complexitate crescîndă, a culturii spirituale și materiale, precum și de stimulare a culturii prin ordinea și organizarea socială. În fond, ea reprezintă umanizarea progresivă a ființei umane de la o generație la alta. Rezultă că civilizația implică cultura, o dezvoltă diver-

sificat, adăugându-i mereu elemente tot mai rafinate de civilizație, o tehnicitate crescândă și o organizare economică și social-politică tot mai perfecționată.

Este bine cunoscut faptul că evoluția omenirii s-a desfășurat — în parte și în diferite grade — sub influența fenomenelor naturale. Natura a acționat întotdeauna în determinismul caracterelor fizice și al comportamentului uman, asupra evoluției culturii și civilizației, asupra destinelor istorice ale populațiilor.

Totuși, influența naturii asupra omului nu a fost niciodată absolută și fatală, în special în ceea ce privește fenomenele sociale. În nici un moment al istoriei, natura nu a comandat atât de imperios pe cât s-ar crede. Factorii naturali nu sînt omnipotenți în așa fel încît să anuleze sau chiar să contrabalanseze factorii social-economici. Astfel, prezența unui anumit mediu geografic nu a implicat întotdeauna și apariția unor fenomene sociale corespunzătoare la populațiile care-l locuiesc. Vecinătatea cu marea n-a creat întotdeauna popoare maritime, vecinătatea cu deșertul n-a implicat întotdeauna apariția nomadismului. Industria minieră a putut lipsi cu desăvîrșire în regiunile bogate în minereuri.

Pe de altă parte, se constată că un acelaș factor de mediu nu produce efecte identice asupra unor populații diferite. Acestea pentru că acțiunea factorilor naturali este condiționată de o multitudine de factori de altă natură printre care cităm fondul genetic al unei populații, gradul ei de cultură și civilizație, combinațiile complexe și variabile dintre diferiții factori naturali ai unui anumit sistem ecologic, acțiunea omului asupra naturii și — în special — rolul factorilor sociali în mecanismul de acțiune a interrelației natură-om.

Omul nu este numai o ființă biologică ci și una socială, ceea ce face ca procesele biologice declanșate de mediul natural să se realizeze, aproape întotdeauna, prin intermediul factorilor sociali și, înainte de toate, prin intermediul modului de producție al bunurilor materiale. Astfel, de pildă, procesele biologice de termoreglare se petrec în anumite condiții de microclimat (adăpost, îmbrăcăminte, încălzire artificială, etc.) făurit de om, condiții diferite la diverse nivele de organizare socială. Procesele alimentare sînt condiționate, la rîndul lor, de nivelul dezvoltării economice a societății și de modul de distribuire al produselor. Chiar și procesele considerate drept „pur“ biologice poartă — în ultimă instanță — amprenta factorilor sociali. Astfel, intensitatea procesului imunologic de apărare-adaptare față de agresiunea unor factori naturali, depinde de condițiile sociale în care trăiește un individ.

Ca o consecință a acestor împrejurări, viața în mediu social face ca unele legi biologice generale — cu o anumită semnificație pentru animale — să dobîndească alte semnificații pentru om. Astfel, legea selecției naturale acționează altfel asupra omului decît asupra celorlalte viețuitoare.

Toate aceste considerații ne conduc la concluzia importantă că — în decursul evoluției sale — ființa umană a ajuns să reziste tot mai mult la acțiunile naturii, grație intervenției factorilor sociali tot mai complecși și mai perfecționați. Din aceste motive, influența mediului natural asupra omului a diminuat pe măsura evoluției celui din urmă.

Este cert că factorii naturali au influențat foarte puternic — în zorii umanității — întregul cortegiu de caractere fizice și psihice, de manifestări

ale omului, avînd o deosebită influență în geneza și evoluția culturii și civilizației. Condițiile de căldură și umezeală excesivă ale regiunilor tropicale conduceau la îmbătrîniri precoc și la scurtarea longevității. Regiunile prea calde sau prea reci determinau o stare de oboseală rapidă, toropeală, lincezeală, inactivitate, lipsă de inițiativă și de ambiții. Artă era — în bună parte — dependentă de condițiile geografice ale regiunii locuite de artist, de natura materialelor întrebuintate de aspectele locale ale naturii. Le Play a stabilit raporturile care existau între situația geografică și formele de muncă (stepa și creșterea animalelor, litoralul și pescuitul, șesul și agricultura), dintre situația geografică și formele de proprietate (fiordul și proprietatea individuală, șesul și proprietatea familială colectivă) dintre situația geografică și tipul de familie, migrațiile popoarelor, religie și război. Natura și-a imprimat pecetea și asupra organizării sociale.

Actualmente însă, natura nu mai joacă același rol ca în proto și preistoria omenirii. Efectele ei în determinarea caracterelor fizice și spirituale, în determinarea culturii și civilizației, au devenit tot mai palide. Acest fapt se datorește, în primul rînd, interrelațiilor și interacțiunii continue dintre om și natură. Este știut că nu numai natura acționează asupra omului, dar și că omul influențează natura. Individul uman n-a rămas niciodată pasiv la acțiunile mediului natural, ci a reacționat întotdeauna activ, influențînd — la rîndul său — progresiv, prin nivelul său crescînd de cultură și civilizație acest mediu. Evoluția culturii și civilizației, în special a mijloacelor și modului de producție, a consolidării și perfecționării organizării sociale, a evoluției gîndirii umane, a transformării și îmblînzirii naturii și a creierii unui propriu microclimat artificial, au determinat o dependență tot mai redusă — și de esență diferită — a omului față de natură, o eliberare progresivă a omului față de influențele determinanților naturali. Cu cît formele de cultură și de civilizație au devenit mai complexe, cu atît relațiile dintre natură și om au depins tot mai mult de tipul societății și de epoca în care au avut loc. Istoria civilizației umane se situează deci între perioada supunerii omului la tirania naturii și cea a supunerii naturii de către om.

Cu toate acestea, influența factorilor naturali asupra omului este — actualmente — departe de a fi anulată. Unele caractere fizice sau psihice umane stau și azi sub dependența habitatului, ca de pildă poliglobulia fiziologică a locuitorilor marilor altitudini. Contemplarea naturii mai crează sentimente estetice cu repercusiuni culturale și morale. Marile catastrofe naturale își mai pot spune cuvîntul în remanierea formelor de organizare socială. Descoperirea de noi materii prime, mai influențează gradul de civilizație a omului.

Paralel cu evoluția progresivă a culturii și civilizației se constată că atitudinea omului față de natură a suferit transformări de la o epocă istorică la alta. Astfel, la nivelul treptei proto și preistorice, dependența relativ totală a omului față de natură a fost caracterizată prin atitudinea de *teamă* față de forțele naturale, teamă generată de neputința omului de a acționa în mod eficient asupra fenomenelor naturale deseori fatale populațiilor, lipsa putinței de comprehensibilitate a esenței acestor fenomene și convingerii că natura este expresia unor forțe malefice. Este perioada în care omul nu cunoștea alte forme economice decît culesul

fructelor, vînătoarea și pescuitul, epoca în care omul nu căuta — prin organizarea primelor forme de relații sociale (comuna primitivă) — decît să tempereze prin adorare și viață colectivă, aceste forțe malefice. Este epoca magiei, totemismului și animismului. Este epoca în care mijeste cultura și civilizația umană.

Odată cu apariția agriculturii și începutul domesticirii animalelor, începe procesul de eliberare a omului de sub dependența naturii. Încep primele manifestări pregnante de cultură și civilizație care determină sublimarea sentimentului de teamă în sentimentul de *adorare* a forțelor naturale, fapt ce contribuie — în parte — la apariția politeismului și la crearea imperiilor teocratice sclavagiste.

Ulterior însă, datorită concepției pragmatice despre viață și lume a patricienilor romani, și impunerii desprinderii de natură a creștinismului, natura devine — afectiv și ideativ — *indiferentă* omului, nefiind privită decît prin prisma folosirii sale imediate și directe întru satisfacerea necesităților strict materiale ale ființei umane.

Destul de tîrziu apare — în istoria omenirii — *dragostea* față de natură. Acesta nu este un sentiment pe care omul să-l fi avut în permanență și în mod natural. Dragostea pentru natură apare doar odată cu romantismul, Rousseau și Wordsworth fiind părinții acestei atitudini care a permis valorificarea unei întregi game de sentimente pînă atunci necunoscute genului uman, sentimente cu repercusiuni mai ales în domeniul artei.

O ultimă treaptă este cea modernă, cea a eliberării quasitotale de sub tirania naturii, perioadă concomitentă cu trecerea la epoca industrială, la civilizația tehnică și la dezvoltarea precumpănitoare a mediului urban. În această perioadă se pierde, în bună parte, dragostea față de natură care nu mai constituie o sursă primordială de inspirație în artă, un factor esențial în dinamica socială și o condiție a modificărilor somato-psihoice umane. Este perioada în care omul cîștigă o atitudine protectoare față de natură, în condițiile folosirii ei raționale și intensive, a degradării ei prin poluarea generată de însăși activitatea umană. Este perioada în care raporturile dintre om și natură devin, prin esență, conștiente.

Ceea ce am prezentat mai sus reprezintă de sigur o schemă foarte simplificată a evoluției atitudinii omului față de natură, dat fiind că limitele perioadelor descrise sînt departe de a fi stricte. Dimpotrivă, ele sînt imprecise și confluențe, dat fiind că aceste perioade nu au apărut pretutindeni în același timp și nu au avut aceeași succesiune și un acelaș profil la diferitele populații ale globului, dat fiind — mai ales — că elementele care caracterizează perioadele mai vechi subsistă — în parte — și la nivelul treptelor mai recente. Credem însă că firul roșu al atitudinii omului față de natură se calchează pe schema enunțată.

Dar, dacă atitudinea generală a omenirii față de natură este cea descrisă, trebuie să subliniem o altă atitudine care a rămas permanentă de la vechii Greci pînă în zilele noastre. Este atitudinea contemplativă față de natură cuplată cu meditația asupra esenței ei, atitudine profesată de numeroși gînditori. Deja o dată cu filozofia din Milet, s-a căutat în permanență, descoperirea legilor naturii și a acțiunii lor asupra omului. Prin prospectarea filozofică a naturii, omul a ajuns să *știe* tot mai mult și să *poată* tot mai mult (din nefericire poate mai mult să știe decît să

poată). Atitudinea ecologică impune însă omului să funcționeze pe toate planurile realității sale exterioare și interioare. Este — și rămîne necesar — ca ființa umană să trăiască împreună cu cosmosul, la toate nivelele acestuia, de la nivelul material pînă la cel spiritual și social, prin cunoașterea rațională din ce în ce mai profundă a universului și societății și prin întărirea legăturilor sale afective cu ceea ce-l înconjoară. Numai în acest fel se cîștigă respectul față de viață, acel „Ehrfurcht vor dem Leben“ despre care scria atît de elocvent marele gînditor umanist care a fost Albert Schweitzer. Aceasta constituie — în ultima esență — progresul condiției umane.

INTERRELATION BETWEEN NATURE, CULTURE AND CIVILIZATION

Summary

The paper comprises some considerations upon the interrelation between nature, culture and civilization. It is considered that nature is the ensemble of real things and phenomenon of the universe. Culture is conceived as containing all superstructural manifestations centred to satisfy the spiritual tendencies of man (arts, philosophy and science). Civilization has, however, a larger meaning than that of culture, including culture not only in the spiritual way but together with institutions involved in its revaluation, the so called material culture which contains the totality of material values created by humanity during the process of socio-historical practice, as well as, the institutions required by the creation, revaluation and communication of these values.

Further on, the evolution of culture and civilization and its relations to natural environment are dealt with. Through a philosophical prospecting of nature, man achieves nowadays the ecological consciousness. But ecological attitude enforces man to act on all levels of his external and internal reality.

It is and will be for the human being to live together with the cosmos, on all its levels, from the material up to the spiritual and social ones, by a more and more thorough knowledge about universe and society, as well as by strengthenind his affective connections with the environment. This represents chiefly the condition of human progress.